

ЕПІГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ УСПЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В КРИЛОСІ ТА ЧАС ЇЇ ПОБУДОВИ

Шляхом епіграфічного аналізу надгробних плит церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Крилосі автор пропонує детальніше датування будівництва самого храму. Вцілілі досі пам'ятки дозволяють датувати закладення церкви Успіння Пресвятої Богородиці 1579 р., а першу літургію у храмі 1584 р.

Ключові слова: Крилос, церква Успіння Пресвятої Богородиці, епіграфіка, Марко Шумлянський, палеографія.

Неподалік від фундаментів княжого Успенського собору XII ст., на Крилоській горі височіє церква Успіння Пресвятої Богородиці, зведена в XVI ст. на знак відродження величі княжого Галича. На сьогоднішній день в науці немає усталеної думки щодо конкретного часу її появи, різні дослідники називають хронологічною межею завершення чи початку будівництва 1534 р.¹, 1544–1545 рр.², 1584 р.³. При цьому практично всі версії спираються на епіграфічні пам'ятки, які збереглися в храмі досі. У 2014 р. на запрошення адміністрації Національного заповідника «*Давній Галич*» я дослідив графіті та інскульпти церкви Святого Пантелеймона, церкви Різдва Христового, Василівської каплиці та Успенської церкви. Монографія-каталог цих пам'яток нині готується до друку, проте вже в процесі роботи окреслилася низка питань, яку можна розв'язати завдяки епіграфічним дослідженням. З-поміж них – уточнення часу побудови Успенської церкви, яке частково було висвітлене в моїй доповіді на IV Міжнародній науковій конференції

¹ Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych / J. Peleński. – Kraków, 1914. – S. 115.

² Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. – К., 1997. – С. 113.

³ Вуйцик В. Церква Успіння Пр. Богородиці в Крилосі: до проблеми датування / В. Вуйцик // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – 2004. – № 14 : Володимир Вуйцик. Вибрані праці. До 70-річчя від дня народження. – С. 278.

«Православ'я в Україні», що проходила в Києві 2014 р.⁴. Проте після виступу виникла можливість ще раз потрапити до Галича, повторно ознайомитися з пам'ятками Крилоської гори й уточнити прочитання таблички на фасаді Успенської церкви, яка має вагоме значення для встановлення часу її побудови.

Перший рік побудови церкви (верхня межа) – 1534-й розглядався серед пріоритетних при датуванні храму, зокрема у праці відомого дослідника галицьких старожитностей Йосипа Пеленського. Ця версія спиралася на його прочитання тексту надгробка Марка Шумлянського. Він містився раніше у проїмі північних дверей, а згодом, коли вхід відкривали, його вийняли і поклали як поріг під ними. Тут цю плиту й виявив учений. До 1991 р. надгробок лежав надворі, а нині його у вертикальному положенні встановлено біля північної стіни нартекса.

Композиційно плита складається з двох частин. У нижній (під написом) у квадратному полі, прикрашеному по кутах пальметками, посередині в оточенні симетричних переплетених пагонів розміщені три вруби, над якими з нашоломника у вигляді корчак виникає пес, який зображений досить схематично. Подібні варіанти герба «Корчак», до якого належала родина Шумлянських, траплялися у матеріалах сфрагістики (див., наприклад, зображення печаток Станіслава Дершняка 1571 та 1585 рр., Петра Барзого 1564 р., Станіслава Дорогоївського 1574 р., Юрія Чурила 1602 р., Себастьяна Комаровського 1620 р.)⁵.

Текст надгробка, що займає верхню частину плити, загалом правильно відчитав Й. Пеленський, за винятком кількох дрібних розбіжностей у другому, шостому-восьмому і тринадцятому рядках, які, втім, суттєво не вплинули на зміст тексту. У світлі сучасних досліджень він виглядає так:

⁴ Корнієнко В. Датування церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Крилосі в світлі сучасних епіграфічних досліджень / В. Корнієнко // Православ'я в Україні. Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції / [за ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса]. – К., 2014. – С. 709–711.

⁵ Однороженко О. Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст. / О. Однороженко. – Х., 2009. – С. 194–195, 265.

D: O: M:
тѣм̃ лежит ма̃
ко шѣм̃ланскии
навелики̃ имали̃
шѣм̃лана̃ дѣдини̃
па̃ цр̃кв̃ сїа̃ кат̃е
р̃лнои̃ гали̃ко̃ оусп̃е
пр̃сто̃ б̃ци̃ крило̃ко̃
ф̃ндатор̃ жи̃ лѣт̃
п̃е̃ преста̃ви̃ за
короля̃ полско̃го
зигм̃ста̃ авг̃ста̃
в ро̃ б̃жїи̃ а̃фле̃

З відновленням пропущених фрагментів текст виглядає так:

D(eo) O(ptimo) M(aximo). Тѣт̃ лежит Марко Шѣм̃ланскии, на Великих и Малих Шѣм̃ланах дѣдични(и) па(н), ц(е)ркв(и) сїа̃ катедр(а) лнои̃ галицко(и) ОУспе(нїа̃) Пр(е)с(в)а(т)о(и) Б(огороди)ци Крилоскои̃ ф̃ндатор. Жил лѣт̃ п̃е̃. Престависа за короля̃ полско̃го Зигм̃нта̃ Авг̃ста̃ в ро(к) Б(о)жїи̃ а̃фле̃.

Господь Всемогу́тний Великий. Тут лежить Марко Шумлянський, на Великих та Малих Шумлянах ді́дичний пан, церкви цієї кафедральної галицької Успіння Пресвятої Богородиці Крилоської фундатор. Жив літ 85. Помер за короля польського Сигізмунда-Августа року Божого 1535.

Зважаючи на пряму інформацію тексту надгробка Марка Шумлянського, Й. Пеленський вважав верхньою межею можливої побудови Успенської церкви саме 1535 р.

Спираючись на інформацію того ж надгробка, де Шумлянського названо фундатором Успенської церкви, інший дослідник – Михайло Фіголь відніс верхню межу її побудови до 1544–1545 рр. Щоправда, Шумлянський на той час вже десять років як помер, тож таку хронологічну лакуну між смертю фундатора та часом побудови церкви потрібно було б якось пояснити. На жаль, цей момент М. Фіголь обійшов увагою. Втім теоретично можливо, що Шумлянський вніс пожертву на відбудову церкви, що з якихось причин не могла

розпочатися за життя фундатора, і тому версія не виглядає такою вже невірогідною.

Ще один відомий дослідник галицьких старожитностей — Володимир Вуйцик відносив початок побудови Успенської церкви до 1584 р., за текстом плити, вбудованої у фасадну стіну головної апсиди. До неї ми ще повернемося. А ось стосовно згадки в написі надгробка Шумлянського як ктитора Успенської церкви, то, спираючись на лист єпископа Макарія Тучапського від 1 липня 1548 р. до священників церкви Успіння Богородиці в Крилосі, з-поміж її ктиторів, окрім Марка Шумлянського, згадуються ще Васко Лагодовський, Станислав та Олехно Замоські, Федір Загвоздецький (стараннями цих добродіїв мала постати нова церква поруч зі зруйнованою старою). В. Вуйцик припускав, що ці ктитори прилучилися до відбудови старого Успенського собору XII ст., а не до побудови нової церкви⁶. Тому й спирався при визначенні дати побудови храму на іншу епіграфічну пам'ятку.

Це одна з двох квадратних табличок, вмурованих у фасадну стіну центральної апсиди обабіч круглого «медальйона», в якому містився мальований образ Пресвятої Богородиці. На одній з них — лівій добре читається 1584 р. Інша ж, розташована праворуч, як вважав дослідник, пошкоджена так, що її текст прочитати не вдається, а зміст лишається загадкою, тому й спирався він на дані тільки лівої. Крім того, вчений до визначення хронології споруди залучив результати спостережень. Як він справедливо зазначав, в архітектурі церкви виразно виявились ренесансні риси, що набули поширення на західноукраїнських землях з другої половини XVI ст.⁷. Пропоноване датування підсилювалось також покликами на парафіяльний інвентар 1749 р., а також інвентарі 1839 і 1841 рр.⁸, де теж вказано 1584 р. Очевидно, саме завдяки виразному прочитанню лівої плити ця дата й з'явилася в інвентарях. В. Вуйцикові аргументи загалом не викликають заперечення, а текст другої таблички, до речі, добре збереженої, дозволяє значно уточнити хронологію.

Обидві ці плити мають певні відмінності: літери розташованої ліворуч виконано в техніці гравіювання, вони заглиблені, а

⁶ Вуйцик В. Назв. праця. — С. 273.

⁷ Там само. — С. 278.

⁸ Там само. — С. 274.

розташованої праворуч — у техніці рельєфу, тож вони виступають назовні. Відмінна й форма написання літер обох текстів, і це може вказувати на те, що їх виконували різні майстри. Проте водночас їх виготовлено з однакового матеріалу, вони мають приблизно рівні форму та розміри, висотою відповідають кам'яним блокам, з яких змуровано апсиду церкви. Ці блоки було взято з розібраного Успенського собору XII ст., що засвідчують написи-графіті на них, розміщені в теперішньому муруванні стіни догори або набік. Натомість камінь, який ці плити обрамлюють, має більші розміри, приблизно на дві висоти блока, причому його верхня частина діагонально зрізана, тож під час будівництва майстрам довелося вирівнювати кладку стіни невеликими брусками каменю. У круглому отворі посередині містилося фрескове погрудне зображення Богородиці Втілення⁹, нині втрачене внаслідок випадіння фрескового тиньку. Загалом композиція та розташування цих деталей вказують, що вони синхронні часові побудови церкви і входять до первісного задуму її архітектурного плану.

Текст першого з них досить чіткий, гарно читається¹⁰. На поверхні каменю прокреслений чотириконечний хрест на великій триступінчастій замкненій Голгофі. У верхній її сходинці вирізьблено чотириконечний рівнораменний хрест. Середню сходинку займає запис року — $\overline{\text{афпд}}$, тобто, 1584 рік. У нижній — прокреслено літери імені Романа Івановича *Роман Іванович*. Палеографія складових графіті не суперечить його датуванню останньою чвертю XVI ст.

Іншу плиту, розташовану праворуч, дослідники вважали пошкодженою настільки, що її текст прочитати не вдається, а зміст лишається загадкою. Сучасні дослідження, які я провів, дозволили встановити, що права нижня сторона плити, яка вважалась пошкодженою, насправді є необробленою та має однакову висоту рельєфу порівняно з літерами. Оброблена поверхня складається з трьох частин. У верхній міститься виділений рядок, заповнений текстом із зазначенням імені автора, що також збереглося доволі добре й читається як Роман Сомко. Трохи нижче цього імені ліворуч виконано чотири літери року — $\overline{\text{афо'}}$, тобто, 1579 р. Ще нижче розташовано дві вертикальні риски, що мають у верхніх частинах два відвороти назовні — так звані «рубежі», аналоги

⁹ Там само. — С. 270.

¹⁰ Вуйцик В. Назв. праця. — С. 270; Peleński J. Op. cit. — S. 118.

яких присутні в догеральдичних знакових комплексах цього часу¹¹. Тобто, означений символ мав ідентифікаційну функцію позначення його власника. Літери виконано у формі в'язі, їхня палеографія не суперечить датуванню останньою чвертю XVI ст.

Відмінності у виконанні обох плит можуть бути обумовлені як різним авторством різьбярів, які їх виконували (що може свідчити і про короткотермінове різночасове їх виконання), так і про відмінності у смаках самих замовників — Романа Сомка та Романа Івановича. Втім не виключено, що на обох плитах згадано одну особу — Романа Івановича Сомка, який може бути фундатором або одним із фундаторів Успенської церкви. На жаль, віднайти інформацію про цих осіб (або одну особу) поки що не вдалося. Втім тексти обох плит містять важливі дані, оскільки викарбовані на них дві дати — 1579 р. та 1584 р. фактично маркують роки побудови храму. Розташування плит у зворотному порядку — справа наліво, а не зліва направо (тобто, табличка 1579 р., що логічніше, мала б бути розташована ліворуч, а 1584 р. — праворуч), вірогідніше пояснити відбудовчими роботами храму, адже плити ці мають однаковий розмір, тож їх могли переставити місцями будівничі-реставратори (церкву неодноразово поновлювали), які особливо не вникали у зміст написаного на них тексту.

Не суперечить такому датуванню й інший епіграфічний матеріал, адже на цих брилах, які було взято з давнього княжого собору, в деяких місцях збереглися написи-графіті: брили, на яких вони розміщені, повернуті догори або набік, тож написи виникли ще до того, як каміння потрапило в мурування церкви. На одній з таких брил існує пам'ятний напис Яна Кисіля, де зазначено 1564 р., палеографія ж інших не суперечить датуванню XVI ст. Варто взяти до уваги і спостереження В. Вуйцика щодо архітектурного типу Успенської церкви, ренесансні риси якого притаманні саме другій половині XVI ст. П'яти років було цілком достатньо для побудови такої споруди, тим більше, що матеріал для її зведення лежав поруч — це брили Успенського собору XII ст.

Отже, зважаючи на результати новітніх досліджень епіграфічних пам'яток та архітектурні спостереження, ми можемо встановити, що церкву Успіння Пресвятої Богородиці у Крилосі було закладено 1579 р., а перша літургія у храмі (яка маркує завершення робіт) відбулась у 1584 р.

¹¹ Однороженко О. Назв. праця. — С. 83.

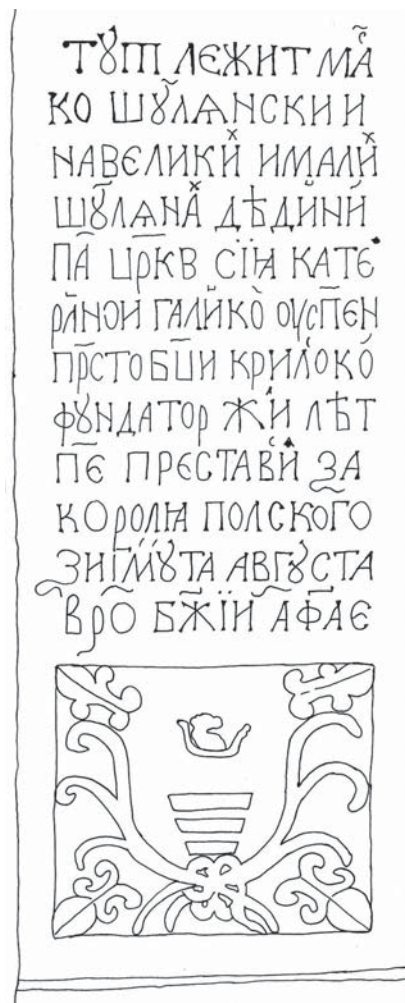
Viacheslav Korniienko (Kyiv, Ukraine).
**Epigraphic monuments of the Assumption Church
in Krylos and the time of its construction**

With the help of epigraphic analysis of tombstones of the Church of the Assumption of Virgin Mary in Krylos, the author offers more detailed dating of the construction of this church. Survived monuments allow us to date the laying of foundation of the Church of the Assumption of Virgin Mary to the year of 1579, and the first liturgy in the church to the year of 1584.

Key words: Krylos, the Church of the Assumption of Virgin Mary, epigraphy, Marko Shumlianskyi, paleography.

Мал. 1. Фотографія надгробка
Марка Шумлянського

Мал. 2. Промалювання
надгробка
Марка Шумлянського

*Мал. 3. Пам'ятна плита Романа Івановича
(фотографія і промалювання)*

*Мал. 4. Пам'ятна плита Романа Сомка
(фотографія і промалювання)*

Мал. 5. Пам'ятні плити 1584 та 1579 рр. у муруванні апсиди